

Komunitné tlmočenie ako špecifický druh interkultúrnej komunikácie

Jarmila Opalková, Filozofická fakulta PU, jarmilaopalkova@yandex.ru

Kľúčové slová: sociálna, kulturologická antropológia; komunitné tlmočenie; extralingvistické a lingvistické aspekty.

Keywords: social, cultural anthropology; community interpreting; extralinguistic and linguistic aspects.

Translatológia sa vždy viac orientovala a aj v súčasnosti orientuje na výskum v oblasti prekladu, než na teoretickú dokumentáciu aspektov, tak či onak spätých s tlmočením, aj keď zvukový prenos informačných impulzov má v mnohých oblastiach spoločenského života dominantnejšie postavenie, než graficky vizualizovaný komunikát. V prevažnej väčšine komunikačných situácií sa obe formy prevodu z rôznych pragmatických dôvodov v konečnom dôsledku vzájomne podmieňujú, prelínajú, resp. lokalizujú ako štruktúrne virtuálne rovnocenné transláty s identickou výpovednou hodnotou. Takéto postavenie majú predovšetkým texty, ktoré reflektujú interkultúrnú komunikáciu v oblasti medzinárodného obchodu (rokovanie o dohode verzus samotná dohoda), v sfére cestovného ruchu (sprievodcovstvo – itinerár, resp. lektorské listy verzus lektorské slovo), v prostredí štátnych orgánov či spoločenských inštitúcií (výsluch, výpoveď – zápisnica a pod.).

O pretrvávajúcom minoritnom záujme translatológie o problematiku tlmočenia hovorí aj M. Cronin, ktorý zároveň poukazuje na to, že v súčasnosti, keď je zvýšený záujem o cestovanie a pohyb imigrantov a utečencov nadobudol nebývalé rozmery, je tlmočenie tou oblasťou, ktorá by mala predstavovať kľúčovú oblasť kultúrneho výskumu jazykových kontaktov (Myslenie o preklade, 2007, s. 88). Západná veda o preklade a tlmočení sa najmä v anglofónnych krajinách čoraz zreteľnejšie vyjadruje k problematike tlmočenia v rôznorodo etnicky konštituovaných komunitách, kde sa zdôrazňuje predovšetkým sociologický, kulturologický, resp. etnografický a antropologický aspekt (Kanada, USA, Írsko, Veľká Británia).

Komunitné tlmočenie patrí k okrajovým okruhom translatológie, napriek tomu isté náznaky teoretickej analýzy nachádzame u M. Bakerovej (1994) a na Slovensku u H. Tužinskej (2009). V oboch prípadoch ide o akcentáciu pragmatického aspektu, ktorý determinuje modely, postupy a spôsoby prevodu kognitívnych štruktúr s ohľadom na kultúrne, etnografické a antropologické východiská. Tie majú nezastupiteľné miesto v systéme výchovy a prípravy tlmočníkov a prekladateľov zameranej na reflexiu dynamiky spoločenského bytia.

V priebehu 90. rokov 20. storočia sa aj na Slovensku konštituuju ustanovizne, ktoré v minulosti z rôznych dôvodov absentovali, resp. ak existovali, riešili iné problémy, či existujúce problémy riešili inak. Ich spoločným znakom je definovanie podstaty toho-ktorého spoločenského konfliktu na základe komunikácie so subjektom ako účastníkom provenujúcim z odlišného kultúrneho prostredia. Patria k nim záchytné a azylové centrá, migračný úrad či policajné stanice, prokuratúra a sudy. Komunikačná situácia v takýchto organizačných jednotkách je determinovaná aspektmi, ktoré zohľadňujú všeobecno-antropologické zákonitosti vývoja ľudského jedinca ako takého na jednej strane a konštitučné odlišnosti prezentované pri prenose a sprostredkovaní kognitívnych štruktúr relevantných vzhľadom na tú-ktorú pozíciu predstaviteľov rôznych kultúrnych prostredí na strane druhej. Podľa antropológov „všetci máme tie isté biologické východiská, no tvarujeme ich rozličným

kultúrnym zázemím“ (Tužinská, 2009, s. 72), čo sa v istých súvislostiach môže premietat' do tendencie tvarovať etnické stereotypy. Aj v súvislosti s komunikáciou s imigrantmi je dôležité akcentovať pozornosť na tie štruktúrne prvky sprostredkovania informácií, ktoré mapujú extralingvistické východiská identifikácie mentálnych pohnútok.

Tlmočenie v situácii, ktorá je často poznamenaná demonštráciou vypätosti fyzických i psychických síl subjektu včleneného do cudzieho prostredia, vyžaduje od mediátora osobnostný nadhľad a profesionalitu v širokom zmysle tohto slova. Profesionalita koreluje s inklúziou poznatkov z oblasti lingvistickej, štrukturálnej, kognitívnej a sociokultúrnej antropológie, resp. etnosémantiky a ich priemetom v praxi. Napriek priebežnej reflexívnej konfrontácii segmentov tej-ktorej informačnej hodnoty zo strany jedinca z odlišného kultúrneho prostredia sa demonštrácia a prenos kognitívnych štruktúr musia realizovať bez akýchkoľvek evalvačných impulzov zo strany tlmočníka, mediátora, sprostredkovateľa interkultúrnej komunikácie. Nestrannosť a nezaújatosť ako povinnosť tlmočníka vyplývajú zo zákona o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch, a to aj vtedy, ak mediátor nie je vedený v zozname ministerstva spravodlivosti.

Cieľom komunitného tlmočenia je stanovenie na základe získania inštitucionálne determinovaných (predovšetkým zákonmi, pravidlami, normami cieľového etnika) informácií statusu dotknutého jedinca, pomoc a podpora – sociálna, materiálna či morálna, resp. iný záver, riešenie toho-ktorého konfliktu. Tlmočenie v takomto prostredí nie je možné bez poznania kultúrneho zázemia a teda aj istého etnického mentálneho stereotypu subjektu komunikácie – imigranta.

Na rôzne etnické strety, konflikty pri porozumení špecifík cudzieho mentálneho areálu poukazuje vo svojej knihe *Otázky opisu a prekladu* H. Tužinská. Autorka ponúka výberový prehľad modelových situácií spätých s vedením a tlmočením interview s imigrantmi. Kým translatológia uvažuje o psychofyziologických aspektoch komunikačnej situácie z pohľadu všetkých jej účastníkov, jej analýza etnografického interview sa zameriava najmä na pozíciu respektabilnú voči imigrantovi (H. Tužinská ho nazýva *informátorom*, teda človekom, ktorý poskytuje *pýtajúcemu sa, výskumníkovi* informácie ohľadom jeho samého, teda ohľadom informátora). Ak hovorí o pamäti, nemá na mysli pamäť ako faktor, ktorý ovplyvňuje úroveň procesu tlmočenia, ale ako proces, ktorý pozostáva z označovania, uchovávanía a vyvolávania spomienok podľa charakteru situačného kontextu (úloha emócií – stres, odpor, strach, hnev, bolesť) informátora. Pamäť pod vplyvom fyzickej a psychickej nekomfortabilnosti môže produkovať spomienky, ktoré opakovaná revízia posúva do polohy informačnej diskompatibility. Diskurz vo vzťahu k informačným štruktúram vykazuje znaky tej-ktorej nekorektnosti. Tento posun však nie je dôvodom na zásah zo strany tlmočníka. Naopak, úlohou tlmočníka je upozorniť na možnosť podobných posunov práve s odvolaním sa na antropológické zákonitosti.

Kultúrna antropológia poukazuje na to, že adaptácia človeka a zvierat'a vo vzťahu k prostrediu, v ktorom sa nachádzajú, nie je rovnaká. Kým adaptácia u zvierat je genetická, ľudia sa na prostredie adaptujú vďaka kultúre. Toto tvrdenie dopĺňa téza, že „kultúra je prírodným – prirodzeným stavom ľudí, že každý človek má schopnosti klasifikovať svoje zážitky a vnemy, kódovať tieto klasifikácie symbolicky, a symbolické abstrakcie predávať ostatným členom spoločenstva“ (<http://wapedia.mobi/sk>, 2010). Pri komunitnom tlmočení sú okrem explicitne emitovaného, verbálneho kódu dôležité aj neverbálne symboly – mimika, gestá, suprasegmentálne prvky. Extralingvistické znaky majú často vyššiu kultúrne podmienenú hodnotu, než samotná hovorená výpoveď. Intenzita hlasu môže byť signálom pre identifikáciu citového rozpoloženia, duševného poryvu, ale aj kultúrne zakotvenej manieri bežnej komunikácie. Niekedy práve suprasegmentálne prvky môžu uviesť predstaviteľov inej kultúry do rozpakov, vyvolať nedorozumenie, nepochopenie. Existujú krajiny, v ktorých je ťažké uvažovať o určitom jednom striktno vymedzenom stereotypе.

Napríklad obyvatelia Ruskej federácie sú svojou mentalitou natoľko rôznorodí, že aj tlmočník môže mať pochybnosti pri dešifrovaní neverbálnych signálov v rámci medzikultúrnej komunikácie. Nie každý obyvateľ RF je Rus a nie každý Rus musí byť občanom Ruského štátu. Potom ani rovnaké vonkajšie prejavy týchto ľudí nemusia predstavovať rovnaké symboly, symboly nemusia byť vyjadrením tých istých pojmov a tie isté pojmy nemusia byť prezentované rovnakým spôsobom. Tieto odlišnosti môžu byť navyše odvodené od veku, pohlavia, vzdelania, môžu byť znakom diferenciácie proveniencie z mesta, resp. dediny.

Špecifickú zložku komunitného tlmočenia tvorí štylistický register žánrov verbálneho prejavu predstaviteľov cudzích kultúr. V niektorých krajinách (napr. v Indii) má každá dedina svoj vlastný jazyk a nie každý obyvateľ ovláda štátny spisovný jazyk. Tlmočník má často problém dešifrovať rôzne lokálne výrazy, dialektizmy, slangové, hovorové výrazy, žargón a argot. Jazyk je v nepretržitej dynamike. Ani nositelia toho istého jazyka nie sú vždy schopní identifikovať kognitívne štruktúry v diskurze, v ktorom sa ocitli náhodne (*Pošli girly – girla* = *dievča* z angl. *girl* a pod.). Mnohé neologizmy zostávajú mimo zorného uhla tlmočníka v čase, keď práve nie je v priamom kontakte s jazykovým prostredím, ktoré ich zrodilo. Pri tlmočení preto zohráva dôležitú úlohu možnosť rozpravy tlmočníka a emitora z iného kultúrneho spoločenstva, ktorá má za úlohu korektne a dôsledne sprostredkovať emitované informácie. Takáto rozprava nie je možná pri bežnom tlmočení, tlmočník je všeobecne predovšetkým mediátorom, teda sprostredkovateľom informácií prostredníctvom dohodnutých jazykových kódov, nie účastníkom dialógu. Úloha vyšetrovateľa mediátorovi neprislúcha. Pri komunitnom tlmočení v prípade potreby dialóg medzi tlmočníkom a tým účastníkom komunikačného aktu, ktorý je v pozícii imigranta, azylanta, resp. v podobnom momentálnom statuse, koriguje komunikátor, postavenie ktorého je v danom situačnom kontexte determinované potrebami vyšších štátnych či verejnoprávných inštitúcií. Aktívna a pasívna slovná zásoba sa v rozmedzí tohto druhu tlmočenia ocitajú na hranici prechodu za rámec organizačne ukotvených a ako takých v systéme jazyka konštituovaných znakov. Formálne opozície sú irelevantné, imperatívom je prenos kognitívnych štruktúr podľa možnosti prostredníctvom optimálnych akceptovateľných, no najmä informačne exaktných ad hoc prostriedkov.

Na záver možno uviesť, že úlohu komunitných tlmočníkov v záchytných, azylových centrách i pri vypočúvaní na polícii či prokuratúre nezriedka plnia ľudia, ktorí nie sú profesionálnymi tlmočníkmi, mnohí nemajú ani len stredoškolské vzdelanie a často sú z radov členov samotnej komunity, najmä ak ide o zriedkavé jazyky, ktoré sa na Slovensku alebo vôbec neštudujú, alebo tlmočníci (ktorých je málo – albánsky jazyk, perzský jazyk, jazyk urdu a pod.) nie sú z toho-ktorého dôvodu práve k dispozícii. To by malo viesť odborné vzdelávacie inštitúcie k výskumu daného spoločenského priestoru a následnému prenosu jeho výsledkov do praxe, najmä v oblasti výchovy a vzdelávania skutočných profesionálov nielen z hľadiska jazykovej prípravy, ale tiež lingvistickej, sociologickej a širšej kulturologickej antropológie. Výrazný posun v komplexnej cudzojazyčnej komunikatívnej kompetencii možno dosiahnuť, ako zdôrazňuje E. Charfaoui, najmä prostredníctvom rôznych mobilít, ktoré majú za úlohu spoznať kultúrne bohatstvo krajiny, jej zvyky a tradície (2009, s. 526), vrátane zaužívaných stereotypov myslenia, hodnotenia javov a situácií, správania, manieri komunikácie. Keďže mediátor musí byť nestranný, využitie predstaviteľov etník, ktorí sa pri komunitnom tlmočení môžu dostať do situácie, keď ide o konflikt ich vlastných záujmov, je pre potreby štátnych občanov zväčša späté s kolíziou vo vzťahu k verifikovateľnosti diskurzu realizovaného v smere výpovedí vypočúvaného, resp. „interviewovaného“ kontra tlmočníkov prevod. Komunitné tlmočenie determinuje oveľa širšiu dimenziu vedomostného, osobnostného a lingvistického vybavenia tlmočníka, než sa vyžaduje pri iných druhoch translácie, a teda aj intenzívnejšiu a rozsiahlejšiu prípravu.

Literatúra

BAKER, M.: In Other Words. A Coursebook on Translation. London and New York 1994.
CRONIN, M.: The Empire Talks Back. Orality, Heteronomy and the Cultural Turn in Interpreting Studies, In: Pöchhacker, F. and Shlesinger, M.: The Interpreting Studies Reader. London and New York, 2002, s. 386 – 397.
CHARFAOUI, E.: Jazykové kompetentnosti a viacjazyčnosť. In: hľadanie ekvivalentností IV. Prešov 2009, s. 525 – 529.
TUŽINSKÁ, H.: Otázky opisu a prekladu. Stimul, Bratislava 2009, 80 s.
VAJDOVÁ, L.: Myslenie o preklade. Kalligram, Bratislava 2007, 184 s.

Internetové zdroje

<http://webpages.dcu.ie/croninm/>

http://wapedia.mobi/sk/Kult%C3%BArna-antropol-C3_B3gia, 9.4.2010, stránka 1 x 3.

Abstract

This article deals with the issue of Community Interpreting. It emphasises the interrelation of culture, interpreting, which was pointed out by M. Cronin. A potential model of interpreting was introduced by M. Baker and H. Tužinská. The author concludes that all presented ideas and stimuli open further possibilities for research in the field of Slovak translation and interpreting studies.

„Táto štúdia, bola vytvorená realizáciou projektu *Vybudovanie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“